

DR. G. FEKETE ÉVA

Gondolatok a „helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata” c. esettanulmány-kötet apropóján

Németh Nándor (szerk.): A helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2011

A regionális fejlődés jövőbeli útjait, különösen az elmaradott térségek felzárkózási lehetőségeit kutatva óhatatlanul szükségessé válik a korábbi, éppen e térségek lemaradásához vezető fejlődési modellektől különböző, alternatív modellek keresése. A perifériák fejlesztésében a globális verseny társadalmi alternatíváját képező szolidáris és szociális gazdaság (SSE) és a területi alternatívát képező helyi gazdaságfejlesztés (HGf) összekapcsolása nyithat új utakat. A helyi gazdaság újrafelfedezése, a gazdaság lokalizációja nem csupán a globalizáció veszteségeinek védekező mechanizmusa. A helyi, egyedi, sajátos adottságok és értékek észrevétele és hasznosítása a globális versenybe való bekapcsolódás sikerének is egyre inkább záloga. A széles körben elterjedt értelmezés, miszerint „a helyi gazdaságfejlesztés tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében” (Lengyel 2010) a versenyorientált és a közösségorientált irányt egyaránt magába foglalja. Tovább szűkítve a kört: „A helyi gazdaságfejlesztés nem egyszerűen helyi, hanem *helyi érdekű* gazdaságfejlesztés. A helyi piacot kívánja a helyi vállalkozások és gazdasági tevékenységek ösztönzésével támogatni, a helyi közösség érdekében. Célja tehát nem kizárólagosan gazdasági, hanem meghatározóan közösségi és társadalmi: a helyi lakosság életminőségének javítása, nem pedig a bármilyen áron történő profitmaximalizálás. Ezért – szemléleti és módszertani megközelítésére egyaránt utalva – helyi közösségi gazdaságfejlesztésnek is nevezhetjük” (Czene–Riczy 2010, 16.). Ezen a ponton válik nyilvánvalóvá a SSE és a HGf találkozása. Az ismertetett könyv bevezetőjének szerzői (Csizé András és Németh Nándor) is lényegében erre a felfedezésre jutnak, amikor a helyi foglalkoztatási kezdeményezések tárgyalásához a szociális gazdaság elméletét és célrendszerét veszik kiindulási alapul. A szociális gazdaság magyarországi megjelenését összekötik a ROP 2004-es intézkedésének kiírásával, de maguk is látják, hogy ez a szektor ezen túlmenően is jelen van az országban. Sőt, a kötetben kimondottan a ROP intézkedéseinek kívüli esettanulmányokat kívánnak bemutatni. Valóban, a magyarországi gyakorlatban a szociális gazdaság irányába mutató helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések jellemzően hat területen jelennek meg. Ezek: 1. szociális földprogramok, 2. (szociális) szövetkezetek, 3. nonprofit foglalkoztatási projektek, 4. helyi termékek előállításának és értékesítése, 5. pénzforgalmat kiváltó szivességi/kalka/helyipénzkörök, 6. mikrohitelkörök.

A kötetben bemutatott kezdeményezésekben is megjelennek ezek az elemek, ám – a magyarországi sajátosságoknak megfelelően – erős helyi önkormányzati meghatározottsággal és talán még erősebb külső forrásfüggőséggel párosulva. A fentiek közül a szociális földprogramnak és a közfűtőrendszerhez kapcsolódó közfoglalkoztatásnak volt a legnagyobb hatása a tárgyalt esettanulmányokban.

Éppen a külső forrásoktól való függőség, a szereplők hiánya és a helyi piaci kapacitásokat meghaladó erős foglalkoztatási kényszer hatására a maguk módján sikertörténeteknek bizonyuló esetek egyaránt rációfolnak a szociális gazdaság és a helyi gazdaságfejlesztés külföldi jó gyakorlataiból leszűrt sikerfeltételekre. A helyi gazdaságfejlesztésre vonatkozóan az alábbiak olvashatók ki az esettanulmányokból:

1. Belecska, a Sorsfordító-sorsformáló program gyulaji változata és a kisvejkai szövetkezet példája is megerősíti az olvasót abban, hogy bár „az alulról vezérelt fejlesztés alapfeltétele, hogy a helyi közösségek autonóm módon határozhassák meg céljaikat, a megvalósításhoz vezető utakat és a külvilág változásaihoz való alkalmazkodásuk módját”, a külső forrásoktól való függőség felértékeli az alkalmazkodóképességet is mint sikerfeltételt.

2. Ugyanígy a külföldi példákban tudjuk, hogy *gazdasági oldalról* a helyi, illetve kistérségi kezdeményezések megfogalmazódásához és sikeres megvalósításához mindenképp szükség van a helyi piac létezésére és mobilizálható helyi forrásokra. A bemutatott példák alapján azonban a külső források kreatív használatával és a helyi önkormányzati (nem feltétlenül pénzügyi) források, valamint a szellemi és a társadalmi tőke bevonásával valamelyest kompenzálható a helyi pénztőke hiánya. A helyi piac azonban ki nem váltható, viszont – ha nem is a települési keretekhez ragaszkodva – feltárható. A kötet a piaci háttér elemzésével viszonylag keveset foglalkozik, homályban maradnak például a potenciális piacot képező ki nem elégített helyi/térségi szükségletek. Ezek megléte esetén szóba jöhetnek még pénz hiányában is a különböző pénzhelyettesítők segítségével kiépített helyi gazdaságok.

3. A *politikai támogatottság* mindhárom esetben létezik, bár az is látszik, hogy a kis-települések helyi gazdaságfejlesztői a foglalkoztatáspolitikát, a szociálpolitikát, a vidékfejlesztési politikát és a területpolitikát között kénytelenek manőverezni. Az, hogy a helyi gazdaság- és foglalkoztatásfejlesztésnek nincs stabil helye a politikai intézményrendszerben, az eszközök koordinálatlanságára is rányomja bélyegét.

4. A helyi gazdaság létezése és a sajátosságokra érzékeny területpolitika mellett a helyi fejlesztés legtöbb feltétele a *fejlesztés helyi aktorainak* meglétéhez és felkészültségéhez kötődik. A helyi fejlesztésben érdekelt szereplők nem létezhetnek, ha nem létezik a lokalitáshoz kötődő identitás és elkötelezettség. A helyi kezdeményezések megszületéséhez fejlett helyi közösségre, a megvalósuláshoz pedig helyi döntési kompetenciákra, öngazgatásra és felkészült helyi menedzsmentre van szükség. A bemutatott példák részben erre a kritériumra is rációfolnak. Kisvejke kivételével azt mutatják, hogy szükség kiterjedt erős közösségre, elég egy szűkebb csoport vagy egyetlen ember elkötelezettsége az induláshoz, és a hatósági háttérrel (közfoglalkoztatással) a program kiterjeszhető. A résztvevők ugyanígy dolgoznak, mint bármely más foglalkoztatónál tennék. A valós közösségeket az önkormányzat pótolja. Ily módon persze a döntési kompetencia és az öngazgatás rögtön adódik, s a közszféra kapacitásai a menedzsmentbe is bevonhatók.

5. A helyi fejlesztés *szakma* is, amelyhez – éppen a dolog jellegéből és az adott hely egyedi sajátosságaihoz való kötődéséből adódóan – kész receptek nem adhatók. A helyes döntések a belső összefüggések ismeretében és számtalan példa, korábbi tapasztalat birtokában hozhatók meg. A Sorsfordító program keletkezése és elindulása rámutatott, hogy a helyi fejlesztéseket támogató szakmai módszertani, információs háttér jelentős mértékben növelheti a helyi beavatkozások sikerét.

A szociális gazdasághoz kapcsolódó (siker)kritériumok összegzésére maguk a szerzők is kísérletet tesznek. Leginkább a Sorsfordító példáját látják a szociális gazdaságba illeszthetőnek. Ezen túl – ahogyan írják – a „szociális gazdaság gyakorlati szempontú megközelítéséhez” kívánnak támpontokat adni. Az ehhez összeállított táblázat a projektek a for-profit vállalkozások–állam–nonprofit szektor háromszögében próbálja elhelyezni. A táblázat azonban csak a felvethető kérdések egy részére terjed ki. Érinti a tulajdonviszonyokat, a célcsoportot, az ágazatokat, a piacot, az állam szerepét, de nem szól a témához adekvátabb kérdésekről, így a profitorientációról, a vállalkozási formáról, az előállított termék vagy szolgáltatás közösségi hasznáról és disztribúciójának módjáról.

Felismervén azonban, hogy a bemutatott projektek inkább a közszféra, mint a szociális gazdaság gyermekei, kísérletet tesznek az ebből adódó ellentmondások feloldására. Javaslatukban – a sajátos magyar viszonyok között – a közszféra és a civil szféra között lebegő fejlesztési központok létrehozása szerepel. Jelen sorok írójának kissé deja vu érzése támad, hiszen az aprófalvak munkanélküliségével foglalkozó tanulmányunkban (G. Fekete 2004) is már ezt javasoltuk. A fejlesztési központok kiépítését azóta több település, így például a kötetben bemutatott Belecska vezetői is megvalósították, bár erre irányuló célzott program nem segítette őket. A lényegében még mindig a települési önkormányzatra építő fejlesztésközpont-modell továbbgondolásaként juthatunk el a szociális gazdasághoz már közelebb álló, társadalmi vállalkozásként működő fejlesztési központok gondolatáig. Ez esetben a civil szféra iránti nagyobb bizalomra lenne ugyan szükség, de – kilépve a költségvetési keretektől – legalább esély lenne a piaci oldal megerősítésére, az újabb foglalkoztatási lehetőséget jelentő igények felismerésére és a programok közösségi (a környezettudatosságra és a társadalmi szolidaritásra is hatással lévő) jellegének erősítésére. A szociális gazdaság megerősítésének feladatai alapvetően négy fejlesztési területet érintenek. Ezek: (1) társadalmi vállalkozások létrehozása és szervezetfejlesztése (nonprofit szabályozás, civil szervezetek, önkéntesek, információgazdálkodás, hálózatok); (2) a külső szakmai segítői háttér biztosítása (regionális forrásközpontok, menedzserek kihelyezése); (3) a piaci háttér megteremtése (helyi piac, közbeszerzések); (4) a piacra épülő finanszírozási rendszer fokozatos kiépítése (G. Fekete 2007). Ahhoz, hogy a fenti feladatok megvalósításához a leghatásosabb, a területi különbségekre is figyelemmel lévő stratégiákat lehessen kialakítani, a szóban forgó kiadványban szereplő esettanulmányok is sokat segítenek, de szükség lenne további, hasonló színvonalon összefoglalt eseteírásokra is. A biztosan nyerő, máshol adaptálható modell megtalálásában azonban még ekkor se reménykedjünk. Ahogyan a kötet szerzői is rámutattak, a helyi fejlesztésben biztos recept nem létezik, de ötletek adhatók, illetve rugalmasan alakítható struktúrákkal a helyi adottságoknak leginkább megfelelő megoldások – türelmet és időt igénylő – kikristályosodása segíthető.

IRODALOM

- Czene Zsolt – Ricz Judit (szerk.) (2010): Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési Füzetek, 2. VÁTI Nonprofit Kft. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Stratégiai Tervezési és Vidékfejlesztési Iroda, Budapest
- G. Fekete Éva (2004): Munkanélküliség és foglalkoztatási viszonyok az aprófalvas térségekben. Van-e esély a megmaradásra? In: Pritz Pál (szerk.): A tudomány a gyakorlat szolgálatában. A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- G. Fekete Éva (2007): A szolidáris gazdaság elméleti és gyakorlati kérdései. In: Kocziszky György (szerk.): VI. Nemzetközi konferencia a közgazdászok képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából. Miskolci Egyetem, Miskolc
- Lengyel Imre (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Akadémiai Kiadó, Budapest